

ВІДГУК
офіційного опонента
доктора політичних наук, професора
Бабкіної Ольги Володимирівни
на дисертацію Комарової Тетяни Геннадіївни
«Трансформації влади в інформаційну епоху»,
подану на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук
за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки

Політичний розвиток в інформаційну епоху актуалізує ґрунтовне вивчення та більш досконалий аналіз трансформацій влади. Влада, з одного боку, виступає як об'єкт трансформацій під впливом суспільних змін, з іншого – є важливим чинником ефективного розвитку суспільства, адекватності відповідей на нові виклики. Засоби обробки та передачі знань, канали комунікації, інформаційні мережі набувають стратегічного значення стосовно реалізації феномену влади. Влада пов'язується із здатністю створювати нові культурні коди, що згодом використовуються для конструювання нової, часто віртуальної, політичної реальності. Ефективна адаптація до нових тенденцій розвитку потребує адекватної відповіді у зміні старих форм організації, побудові більш гнучких систем управління, особливо у політичній сфері.

Відомо, що країни «нової демократії» в умовах системної трансформації утворюють зону політичної і соціальної нестабільності, «зону політичної турбулентності». Цей стан нестабільності посилюється ще й тим, що деякі держави, окрім системних трансформацій влади, знову відкривають або навіть створюють свою цивілізаційну ідентичність. Увагу політологів привертає проблематика альтернативності трансформацій політичних режимів в інформаційну епоху, тим більше, що інформаційно-комунікативні технології виявляють доволі амбівалентний вплив. Вони як надають можливості для нового якісного демократичного поштовху, так і виявляють велику силу у конструюванні штучної політичної реальності, коли політичний процес з реальної площини переміщується до віртуальної,

відкриваються широкі можливості для маніпулятивного впливу, політичної деструкції «на замовлення», девальвації репрезентативної демократії.

В українському контексті проблематика, обрана авторкою, є безумовно актуальною тому, що від розуміння особливостей змін, що відбуваються у структурі владних відносин, їх факторів, шляхів вирішення проблем, що породжуються трансформаціями влади як політичного феномена, залежить розробка моделей трансформації України у напрямку європейської інтеграції.

Слід зазначити також, що реалізоване дослідження набуває особливої ваги у зв'язку із нагальною потребою модернізації вітчизняної політичної системи, що беззаперечно підтверджується як експертним співтовариством, так і представниками «реальної політики», які потребують нових концептуальних знань щодо перспектив розвитку політико-владної сфери в інформаційну епоху, стосовно формування аксіологічних смислів суспільної взаємодії, що відповідають завданням відтворення джерельної сутності демократії.

Предмет та об'єкт дослідження, визначення мети та завдань відповідають паспорту наукової спеціальності. Новизна дисертаційної роботи полягає, перш за все, у тому, що представлена робота є першим комплексним дослідженням базових складових трансформацій влади в інформаційну епоху із застосуванням їх щодо системної розробки концептуальних аспектів моделі політико-владної адаптації в Україні відповідно до умов сучасних викликів. Мета та завдання роботи спрямовані на дослідження предмету – трансформацій влади в інформаційну епоху у політико-комунікативному контексті. У дисертації обґрунтовано модель аналізу політико-владних складових в інформаційну епоху, зміст якої полягає у вирішенні дилеми між технологічними та аксіологічними складовими діяльності людини через людино-вимірний підхід у векторі політичної адаптації як ефективної якості суспільної взаємодії (с.43). Авторці вдалося реалізувати виважене співвідношення нормативного та емпіричного у розумінні влади та її

трансформацій, що надало можливість критично осягнути сучасні форми та механізми функціонування політико-владної сфери.

Теоретико-методологічний апарат дисертаційного дослідження адекватно відбиває авторську позицію та відповідає поставленій меті та завданням. Авторка застосовує широкий добір методів та методологічних підходів, використовує різноманітний дослідницький арсенал, який забезпечує обґрунтованість зроблених у роботі узагальнень. Структура дисертації Т. Г. Комарової відповідає меті, завданням дослідження та відображує логіку авторської архітектури роботи. Авторка визначає принципові структурні елементи феноменів, що досліджуються, характеризує фактори, визначає моделі та стратегії, які дозволяють їй робити обґрунтовані узагальнення. Все це надало можливість розкрити сутнісні складові сучасного виміру влади у політико-комунікативному контексті, визначити та дослідити моделі політичної адаптації, обґрунтувати принципові аксіологічні смисли, що є важливими на сучасному етапі розвитку, на основі проведеного попереднього аналізу сформуванню авторську інтерпретацію української моделі політичної адаптації.

Новизною також визначається спроба типології моделей входження суспільства в інформаційну епоху в політико-владному контексті. Авторка достатньо ґрунтовно надає характеристики моделей політичної адаптації, серед яких виділяє демократичну, тоталітарну та конфліктну. Особливу увагу привертають авторські пропозиції щодо формування адаптаційної моделі політико-владної стабільності. Викликає схвалення підхід авторки, який передбачає урахування як умов трансформацій інформаційної доби, так і властивостей українських реалій перехідного періоду. У дисертаційній роботі акцентовано увагу на критеріях щодо оцінки можливостей подолання негативних тенденцій, а саме: індивідуальний досвід; стимулювання активності; укріплення раціональних настанов формування політичної позиції; зацікавленість влади в інформованому громадянині та у підвищенні його ролі як учасника політичного процесу; гармонійне

співвіднесення потягу людства до високих технологій із завданнями впровадження аксіологічних смислів, що стануть на заваді підміні декартівського принципу «мислю, отже, існую» на «споживаю, отже, існую» (с. 45).

Доволі цікавим є визначення методологічних параметрів для оцінки стану трансформацій влади, а саме: революційність у межах збереження можливостей політичної адаптації, що дає змогу поєднувати потенціали модернізації та спадковості; деградація як імовірна відповідь на попит стабілізації та адаптації; невизначеність, «плинність» входження суспільства у стан крайньої непередбачуваності коливань, що значно підвищує загрози катастроф та сумісна із викликом для самого існування суспільства як цілісної політичної спільноти у межах певної моделі розвитку (с. 73).

Для досягнення мети роботи авторка формулює розширене визначення політичного інжинірингу як системи технік і технологій управління, яка у тактичному й стратегічному планах спрямована на креативно-ефективне суспільне проектування та конструювання (с. 383). Уточнення отримало розуміння категорій «політична адаптація», «стабільність» у контексті трансформацій влади в інформаційну епоху.

Авторка на підґрунті проведеного аналізу робить висновок про те, що завдання успішної відповіді на виклики інформаційної епохи залежать від добору аксіологічних смислів у напрямку формування спільного соціокультурного поля в українському суспільстві. Авторський доробок пов'язаний із визначенням специфіки владних факторів, що сприятимуть політичній адаптації: врахування зворотного зв'язку від суспільства до влади; формування інституційних механізмів розширення сфери громадянського суспільства; спрямування тактичних заходів інжинірингу на забезпечення умов для ідентифікації особистістю та соціальними групами своїх інтересів як запоруки ефективного тиску на структури прийняття політичних рішень; створення каналів для транспортування інтересів широких соціальних груп до політичної сфери та інше (с. 384).

В архітектурі дисертаційної роботи особливого значення набуло звернення до аксіологічних смислів, які обирають суспільства на шляху адаптації до вимог нової епохи. Влада виступає водночас як об'єкт та суб'єкт парадигмальних трансформацій та через зміни форм соціально-політичної взаємодії виявляються протиріччя між технологією та аксіологією діяльності людини у політичній сфері. Авторка аналізує структуру викликів політичної стабільності в інформаційну епоху та виділяє «цифровий розрив» між рівнями розвитку та можливостями адаптації різних суспільств (с. 77). Як загрозу сучасній демократії доречно визначає істотний дисбаланс на користь інформаційної влади, формування на цьому тлі монополізації ресурсів влади – медіакратії та зростання тенденції симуляції комунікацій завдяки поєднанню ІКТ та стратегій інститутів влади.

Характеризуючи глобальні тенденції та національні моделі політичного розвитку в інформаційну епоху, авторка пропонує та характеризує різні моделі політичної адаптації: демократичну, тоталітарну та конфліктну. Особливу увагу авторка приділяє кризі сприйняття демократії в інформаційну епоху, що, слід погодитись, віддзеркалює певною мірою загальний конфлікт між аксіологією діяльності та технологією, що з особливою силою є наявною саме на певному етапі розвитку людства (с. 157).

Стосовно конфліктної моделі авторка робить в цілому слушний висновок, що влада за таких умов демонструє тенденцію відчуження від громадян, акцентуючи увагу на особливостях українських реалій перехідного періоду та пропонуючи можливості подолання негативних тенденцій політичної адаптації, серед яких гармонійний перехід від тоталітарного до конкуруючого типу соціальної взаємодії; відмова від поляризації і несумісності різних соціальних груп з метою формування загальнонаціональної ідентичності; сприяння умовам для переходу до демократичної моделі адаптації.

Особливий інтерес привертає дослідження проблеми свободи як важливого аксіологічного смислу сьогодення (с. 224 -225), визначення соціального мутуалізму у якості стрижня політичного інжинірингу в інформаційну епоху (с. 214), зосередження авторки на питанні інтелектуального потенціалу суспільства як фактору забезпечення трансформаційних процесів (с. 246).

Нові технології створюють амбівалентні умови існування людини у світі, а технології контролю можуть бути протиставлені технологіям свободи (с.289)

Логічним є застосування аналітичних розробок авторки відносно української моделі політичної адаптації в інформаційну епоху. Доволі цікавим є аналіз практики політико-владних трансформацій в Україні, ґрунтовно розкрито дисфункції у цій сфері, надано оцінку їхнього впливу на можливості створення умов для стабілізації на інформаційному етапі. Дотримуючись розробленого авторського підходу, Т. Г. Комарова визначає фактори, що сприятимуть добору аксіологічних смислів у напрямку сприяння формування спільного соціокультурного поля в українському суспільстві. Досягти поставленої мети дозволяє запропонований підхід розглядати українську модель через дилему коливань між демократичними і недемократичними механізмами влади. Авторка підкреслює, що для оцінки будь-якої форми суспільства важливим є ідеал, на який воно орієнтує форми свого життя, та ступінь, у якому воно реалізує цей ідеал. Демократія, особливо у ліберальному варіанті, в інформаційну епоху виступає важливим етичним і соціальним ідеалом, що ґрунтується на визнанні свободи людини засадою суспільного розвитку (с. 347).

Для українського контексту змін важливим параметром політичного інжинірингу, за позицією автора, є подолання фасад-демократичних декоративних проявів у політичному режимі. Важливим доробком авторки є уточнення векторів ефективного інжинірингу в інформаційну епоху, а саме: формування загальнонаціонального порозуміння та висока спроможність

досягати ситуативної згоди, компромісів з найбільш важливих питань суспільної взаємодії; висока здатність набуття нової рівноваги між різними суб'єктами політики та їхніми інтересами; врегулювання конфліктів, а не придушення їх; забезпечення інтеграції суспільства шляхом ефективної політики, яка поєднує цілі отримання утилітарних вигід від неї кожним громадянином із завданнями просування до спільного блага; спрямованість політичної еліти до консолідованого типу взаємодії; міцність держави, внутрішньополітична стабільність, реалізація реального державного суверенітету, пріоритетність національних інтересів у державній політиці, за умов втрати державою монопольного положення майже єдиного інструмента політики, необхідне оптимальне співвідношення між прямими і зворотними, вертикальними й горизонтальними зв'язками, які забезпечують тісне сплетіння держави зі складною мережею інститутів і відносин, із громадянським суспільством. Наявність такого роду мереж, що саморегулюються, девертикалізація відносин у політико-владній сфері є важливим параметром сучасної демократії (с. 24 автореферату).

У процесі дослідження авторкою було критично переглянуто наявний категорійно-понятійний апарат проблеми, по-новому інтерпретовано проаналізовані сталі наукові підходи і наукову літературу щодо проблематики політико-владних трансформацій в інформаційну епоху. Багато елементів наукової новизни, що раніше не виносилися на обговорення українського наукового співтовариства, демонструють адекватність та глибину розуміння трансформацій влади в інформаційну епоху та подальші перспективи здійсненої Т. Г. Комаровою спроби дослідження цього процесу через аналітику політико-комунікативних складових влади.

Представлене дослідження є цілком переконливим результатом самостійного наукового пошуку, оригінальним із точки зору отриманих результатів, актуальним щодо його практичної значущості та таким, що закладає теоретичні підвалини для самостійного напряму наукових

досліджень. Основні положення роботи пройшли якісну наукову та практичну апробацію й відображені у публікаціях автора.

Наукова та практична значущість результатів роботи Т. Г. Комарової підтверджується можливістю їх використання для розробки стратегій ефективного політичного інжинірингу із врахуванням специфіки трансформацій влади в інформаційну епоху. Зокрема теоретичні положення, висновки та прикладні рекомендації можуть бути використані з метою вдосконалення програмних аспектів політичної стабілізації у напрямку адаптації до викликів інформаційної епохи, стимуляції стабілізаційних процесів в українському суспільстві.

Основні положення дисертації викладені в авторефераті. Матеріали дисертації опубліковано в 49 наукових працях, серед яких: 1 – одноосібна монографія; 26 – публікацій у наукових фахових виданнях України, 3 з яких представлені у міжнародних наукометричних базах даних; 4 – наукові праці в зарубіжних спеціалізованих виданнях (з них 2 статті – у виданнях, що входять до міжнародних наукометричних баз даних); 10 – публікації апробаційного характеру; 8 – наукових праць, які додатково відображають наукові результати дисертації (загальний обсяг 36,5 д.а.). В опублікованих працях висвітлені основні наукові положення дисертації, що становлять наукову новизну і винесені на захист. Оформлення дисертації й автореферату здійснено з дотриманням відповідних вимог.

Аналіз змісту автореферату та дисертації підтверджує ідентичність структури, логіки викладання матеріалу, відповідність основних положень і висновків за розділами. Зміст автореферату повністю відбиває основні положення, висновки та узагальнення, що містить дисертаційне дослідження.

Не ставлячи під сумнів наукову та практичну значимість основних положень дослідження, разом з тим можна висловити деякі зауваження та вказати на дискусійні положення дисертації:

1. У дисертаційній роботі ґрунтовно розкривається зміст аксіологічного виміру політико-владних трансформацій, досліджується дилема технології та

аксіології діяльності людини у владному контексті. Аргументації на користь цього методологічного вибору авторки додало б виявлення понятійного розмежування аксіологічного та ціннісного змісту аналітики трансформацій влади в інформаційну епоху. Характеризуючи методологію дослідження, авторка обходить політико-культурний, аксіологічний підхід, який розкриває ціннісну складову запропонованої моделі.

2. У підрозділі 2.4 авторка пропонує типологію моделей політичної адаптації – тоталітарну, демократичну та конфліктну, зазначаючи, що «Злам колишньої суспільної системи, що ґрунтувалася на тоталітарному розумінні політичної адаптації, супроводжувався запровадженням ліберальних цінностей у розбудові нової держави, однак при цьому більш глибокі політико-культурні пласти не зазнали значних змін, що зрештою призвело до розчарування та соціальної фрустрації української громадськості» (с. 203 дисертації). Це положення потребує уточнення: які саме глибокі пласти політичної культури не зазнали змін, і на які дослідження спиралася дисертантка? Крім того, незрозуміло, на яких критеріях здійснено запропоновану типологію політичної адаптації, адже конфліктна модель властива і для демократичного типу також.

3. В дисертації використовується поняття «мережева геометрія», «мережева держава» (с. 37, 89, 397 та ін. дисертації). Варто було б розкрити, який саме зміст авторка вкладає в ці категорії в контексті дисертаційного дослідження. Авторка зазначає, що «Наявність такого роду мереж, що саморегулюються, девертикалізація відносин у політико-владній сфері є важливим параметром сучасної демократії» (с. 25 автореферату). Чи розповсюджується цей висновок на державу як політичний інститут?

4. У висновках, характеризуючи сферу політики і влади в інформаційну епоху, зазначається, що «Політика у тому вигляді, як ми її розуміємо, завжди має пріоритет перед раціональним і найчастіше порушує раціональність» (с. 396-397 дисертації). Навряд чи можна погодитись з такою оцінкою політики та політичної діяльності. Політика являє собою значною мірою

непередбачувану ризиковану (негарантовану у своїх результатах) діяльність. Політика об'єднує два взаємопов'язаних та взаємодіючих засоби політичної свідомості та політичної діяльності. Політика у принципі раціональна у тому сенсі, що вона здійснює в суспільстві важливі організаційні та регулятивно-контрольні функції. Реалізм політики – основний її аргумент та доказ на користь її раціональності. Разом з тим, політика і політичне знання не піддаються повному, вичерпному розрахунку. Вони відносяться до класу вірогідних процесів, значною мірою випадкових подій, неврахованих і таких, що не піддаються обліку, обставин.

5. Авторка у дисертаційній роботі ретельно аналізує характеристики специфіки політико-владного розвитку в інформаційну епоху, визначає виклики, що пов'язані із трансформаціями влади. Однак потребують більш докладного визначення хронологічні межі початку інформаційного етапу розвитку, визначення специфіки входження України до цього етапу, що корелюється не лише із техніко-технологічними аспектами, а й із завданнями подолання наслідків впливу тоталітарного минулого.

6. На с. 283 дисертації авторка пише про політичну культуру як «... нормативне ставлення до процедур прийняття рішень і правилам поведінки в політиці», а «у вузькому розумінні вона є не політикою або політичним процесом в їхньому реальному втіленні, а комплексом уявлень тієї чи іншої національної або соціально-політичної спільноти про світ політики, закони і правила її функціонування». Вважаємо, що такий підхід дещо звужує поняття політичної культури і скоріше відноситься до категорії «політична свідомість».

Разом із цим наведені зауваження не знижують загальної позитивної оцінки дисертації Т. Г. Комарової у вивчення трансформацій влади в інформаційну епоху. Дисертація є завершеним, самостійним науковим дослідженням. Обґрунтованість наукових положень та висновків, сформульованих дисертанткою, не викликають сумніву. Розбіжностей між

текстом дисертації та положень автореферату немає. Підсумовуючи все наведене вище, зазначимо: дисертація Т. Г. Комарової «Трансформації влади в інформаційну епоху» повністю відповідає чинним вимогам до докторських дисертацій, зокрема пп. 9, 10, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів України № 656 від 19.08.2015 р., № 1159 від 30.12.2015 р., № 567 від 27.07.2016 р., № 943 від 20.11.2019 р. та № 607 від 15.07.2020 р.) та паспорту обраної спеціальності, а її авторка заслуговує на присудження наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.01 – теорія та історія політичної науки.

**Доктор політичних наук, професор,
завідувачка кафедри політичних наук
Національного педагогічного
університету імені М. П. Драгоманова**

О. В. Бабкіна

Відгук надійшов 18.12.2020
вчений секретар спеціалізованої оченної
ради Д 69.051.02
Щелдійко В.О.